



15. Roman M. Priateľ Slovenska jubiluje / M. Roman // Pravda. – 1983. – № 77.
 16. Roman M. Tvoja zora / M. Roman // Revue svetovej literatúry. – 1983. – № 2.
 17. Roman M. Za Olesom Hončarom / M. Roman // Literárny týždenník. – 1995. – № 32.

Adriana Amir

**SLOVAK MOTIVES IN THE WORKS
 WRITTEN BY OLES HONCHAR**

The attention of the author is focused on Slovak motives in Oles Honchar's short story Modry Kamen. This one was written immediately after the end of World War II. The article brings the presentation of certain thematic elements related to Slovak culture and also artistic author's description of the Slovak people. O. Honchar pays attention to such their characteristics as heroism, patriotism, uprightness, valor, courage, care and strong religiosity. Specific replicas of the prose manifest moral attitudes of particular heroes to their understanding of reality. The relevant national character of

the short story is created by use of Slovak vocabulary, syntactic structures of this language and proper Slovak names. The reliability of the represented events reinforces the relevant context of the onomastics. The authentic Slovak proper and also geographical names marker national reality also in the title of analyzed short story. Mythological context of the short story is very significant. It is also considered in the relation of the love motive between Ukrainian soldier and Slovak girl Tereza. Implementation of magical components, wiping boundaries between time and space, communication with an inanimate person, realistic constellation, that everything seems to be normal and ordinary and nothing is weird. All mentioned elements fulfill the essence of the characteristics of magical realism. This method did not coincided with the officially promulgated doctrine of the socialist realism, and that was one of the reasons that Honchar had considerable complications during certain time.

Key words: O. Honchar, Slovak motives, Short Story, religiosity, Magic Realism.

Надійшла до редакції 20.03.2018 р.

УДК 81'373.21

Юлія Браїлко

**ТОПОНІМНІ КОНСТРУКТИ «ПОЕТИЧНОГО ПУНКТИРУ
 ПОХОДУ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

Статтю присвячено функціонуванню топонімів у поетичному дискурсі Олесь Гончара. Результати дослідження засвідчили виняткову художню вагу таких назв. Уживання одиниць різних розрядів (хоронімів, ойконімів, гідронімів, годонімів) створює літописний ефект, ними окреслено фронтовий шлях ліричного героя. Основне семантичне навантаження гідронімів – побудова опозиції «свій – чужий», ойконімів – маркування «чужого» простору. Онімною домінантою в ліриці О. Гончара є хоронім України.

Ключові слова: онім, топонім, хоронім, ойконім, гідронім, поетичний дискурс.

Лірика Олесь Гончара, за словами А. Мойсієнка, – явище своєрідне й небуденне [4], саме з неї письменник починав своє творче становлення. Але, на відміну від прозового й мемуарного дискурсу, його поезія перебуває на периферії філологічних досліджень. Про неї згадували здебільшого принагідно, у межах загальних описів творчого шляху письменника. Відомі також кілька рецензій (автори Н. Кашук, О. Новицький, Б. Олійник, В. Коваль, Т. Севернюк) на збірку «Фронтові поезії», що вийшла друком 1985 року у видавництві «Дніпро», нечисленні літературознавчі (М. Братан, Н. Дорошенко, А. Мойсієнко, В. Старченко) та мовознавчі (О. Калашник,

А. Мамрак) розвідки. З огляду на сказане вище **актуальність** нашого дослідження не викликає сумнівів.

Вірші О. Гончара, за винятком творів «Бура трава без води...» (1940), «Умру на світанні» (1974), обмежені воєнним періодом, письменник означив їх як «поетичний пунктир походу» [2, с. 5]. Найвиразніше, на нашу думку, цей «пунктир» накреслено топонімними одиницями. Дослідження їхнього функціонування в поетичному дискурсі Олесь Гончара є **метою** цієї розвідки.

Матеріалом для аналізу стали вірші письменника, найповніший корпус яких уперше представлено в упорядкованій Валентиною Данилівною Гончар збірці «Поетичний пунктир походу» [1].

Топоніми є найуживанішими і найважливішими власними назвами в онімконі поезії Олесь Гончара: 30 одиниць (80 уживань) порівняно із 13 антропонімами (18 уживань), кілька інших розрядів презентовано поодинокими лексемами. Про їхню суттєву художню вагу свідчать і численні факти трансонімізації, пов'язані з функціонуванням у ключовій позиції заголовка («Україні», «Полтава», «Україна», «Над Бугом», «Ніч у Карпатах», «Моравія», «Сині тіні бредуть із Дунаю», «Злата Улічка», «На Дунаї», «Вечір на Балатоні»).





Перша (й основна) функція топонімів у поетичному дискурсі О. Гончара – конкретизація місця дії або напрямку руху. Можна сказати, що цими одиницями марковано фактично весь фронтний шлях письменника. Напрямок цього воєнного шляху змінний (на схід і на захід, це визначається додатковими текстовими й позатекстовими елементами), але кінцева точка одна – Україна: *Мабуть, я їду вмирати / На Україну додому. / Знімуть патрони й гранати, / Передадуть другому, / Мене ж поволочат за ноги, / В окопі заріють пустому. / Весело їхати, їй-богу, / На Україну додому* («Мабуть, я їду вмирати», 1942 р.); *Я завтра їду в Україну, / Яку покинув так давно. / Цілюю, ставши на коліна, / Своє полкове знамено* («Знамено полку», листопад 1945 р.).

О. Калашник слушно вказує, що топоніміка збірки «Фронтні поезії», яка «включає назви країн, річок, гір, міст, тих, через які пролягли шляхи визвольного походу, і тих, які жили в спогадах або поставали в уяві ліричного героя», тісно пов'язана з наскрізним словесним образом і мотивом дороги [3, с. 73]. «В поетичному контексті ці назви метафоризуються, що також є джерелом тонких відтінків експресії, стилістичної виразності віршової мови. Особливим емоційним ореолом оточені топоніми на означення рідної землі...» [3, с. 73].

Україна/Україна, Вкраїна є найчастотнішим (15 уживань) і семантично наснаженим онімом у поезії О. Гончара. На початку і в середині циклу автор уживає його в ключовій позиції адресата, актуалізуючи сему 'рідна': *Та все ж люблю тебе, ясна, / Як знаний син нещасну матір. / Тобі по краплі, всю до дна / Готовий кров свою віддати. / І не страшисть мене Сибір, / І не страшисть кайданів дзвони. / Велика Україно, вір: / За тебе встануть ще мільйони; Як пишуть листи солдати, / Тужливо стає мені. / Кому ж мені написати, / Якій догукнути рідні? / Той – мамі, а той – дружині, / Той – сестрам, а той – братам. / А я напишу – Україні!* Така семантика виявляється й дещо завуальовано: *Дивлюся на тебе [землячку], а бачу Україну, / Сміюся до тебе, а плачу в душі. / Усі мої втрати, і болі, і тайни / Ти в сумці принесла / в ці гори чужі.*

Продовжуючи художні традиції української поезії, письменник надає топоніму антропоморфного значення 'мати' і творить за його допомогою узагальнений образ українського народу (пор.: *Україна-мати / Просить о рятуюнок, час на коня всідати, / Віру, род і вольність мечем захищати!* (Іоанн); *І вставали з домовини / Закуті в кайдани / Вірні діти України: / Козаки й гетьмани* (О. Афанасьєв-Чужбинський); *І все то те лихо, все, кажуть, од Бога! / Чи вже ж йому любо людей мордувати? / А надто сердешну мою Україну. / Що вона зробила? За що вона гине? / За що її діти в кайданах мовчать?* (Т. Шевченко); *А тепер ішаками стали / Горді сини України!* (О. Гончар)).

У ліриці О. Гончара спостережено асоціативну паралель Україна – безсмертя (*Розправить крила молоде / Безсмертне плем'я України!*). У кількох віршах конкретизовано культурну інформацію топоніма Україна – сонце, степи, давні могили, фронтний шлях, Карпати, білі хати, вишні у цвіту, поля тощо, як-от: *Сонцю її і степам, / Сивим, як згадки, могилам, / Що тонуть в імлі голубій, / Шляхам, окутаним пилом, / Якими пішли ми в бій.*

/ Бачу далекі вершини / В тумани повитих Карпат. / Може, моя то Вкраїна / Біліє черідкою хат? / Слово, в бою огрубіле, / У тому краю забрини, / Де вишні в убранні білім / Мене виглядають з війни. На думку О. Калашник, тут відбувається своєрідне розщеплення смислового поля ключової лексеми *Україна* «на вужчі, компонентні поля лексем сонце, степ, могила, шлях, які, в свою чергу, вивільняють нові потоки художньої інформації. Супутною цьому процесові, своєрідній ланцюговій реакції, є висока напруга поетичної експресії, яка посилює змістову і стилістичну виразність тексту» [3, с. 73].

Письменник удається і до прямих (негативних) характеристик у вірші «Україна», використовуючи для посилення емоційно-експресивної напруги топоніма стилістичний прийом градації: *Україна – плантаторське поле, / Україна – лиш ярем скрипіння, / Україна – плачі й голосіння, / Які не вирухають ніколи!* Але загальна оцінка конотація хороніма *Україна* в поетичному дискурсі Олесь Гончара – позитивна. В останньому своєму вірші письменник надає цій власній назві додаткової семи 'кохана', увиразнюючи її відповідним лексичним повтором: *Ще квітням зійду я / В полях України, / Ще вам провіщатиму / Радості день. / Краю коханий, / Люди кохані!*

Як уже вказувалося вище, початок фронтного шляху ліричного героя в поезії О. Гончара – «на Україну». Далі топонімами позначено такий маршрут (наводимо відповідно до хронології віршів): *Полтава – Буг – Карпати – Прут – Моравія – Морава – Братислава – Дунай – Прага – Рудні гори – Дунай – Тиса – Дунай – Буда – Балатон – Пешт – Дніпро, Україна.* Ретроспективно до нього додано також ойконіми *Будапешт* і *Відень* (*Були в Будапешті, були ми у Відні...*). Цей маршрут, як бачимо, нечіткий, у ньому лише певною мірою відбито біографічні дані автора (Олесь Гончар починав війну в Україні, потрапив тут у полон і 1942 року ніяк не міг їхати «*На Україну додому*»). Але топоніми надають досліджуваному «конспектам почуттів» (означення О. Гончара [2, с. 6]) літописного ефекту, репрезентуючи своєрідну солдатську мапу.

Топоніми (передусім гідроніми) передають опозиційні відношення «свій – чужий» (*Ти їдеши додому туди, до Дніпра. / Позаду Європа, шалена пора*), позначають межю, за якою починається або закінчується «свій» простір ліричного героя (*Здрастуй, мій сонячний краю, / Ти снилися мені і тут, / Серцем щодня я літаю / До тебе, за бистрий Прут; / Деся війна далеко, деся поза Карпати, / І міста чужії трудно вимовляти*). Олесь Гончар може розширювати географічну інформацію гідроніма, надаючи йому ознак хороніма й водночас маркуючи ним «свій» простір (*Стукіт-клекіт встає над Дніпром. / Це вернулись птахи повесні / І клекоцуть над рідним гніздом, / Незабутим в чужій стороні*). У досліджуваній поезії простежено також протилежну тенденцію – зближення семантики гідронімів за ознакою «свій»: *І над Дунаєм трави / Такі ж, як у нас на Дніпрі; / Батьківцино, для нас підійми / Чорну хмару далеко. / На безводді потріскались ми, / Ніби камінь у спеку. / Батьківцино, здалека пошли, / Нам терпіння й відваги. / Потемніли твої соколи / У горах від знемоги! / І вставала одна з-за Дніпра,*



/ А друга – із Дунаю. / Котру мати, а котру сестра / Посилала – не знаю...; / Дам тобі ймення – інше, велике, / Мною відшукане в чорній війні. / Будеш із ним ти прийнята всюди, / Як рівня і як сестра. / Над Тисою, і над Прутом, / На берегах Дніпра.

Гідронім Дунай виявляє в поетичному дискурсі О. Гончара зооморфну семантику, над увиразненням якої працює подальший контекст: *Лиже Дунай голодний / Ноги йому [замку] кам'яні. / На вході, роззявивши пащу, / Чатує карбований лев – / Чекає давно пропалих / Дунайських своїх королів.*

Примітно, що ойконіми застосовані передусім для позначення «чужого» простору. У поетичному дискурсі О. Гончара зафіксовано лише одну назву українського міста – Полтава. Одноіменний вірш (написаний 1942 р.) побудований на поступовому розгортанні конотативного значення топонімної одиниці від позитивно забарвленого до негативного, унаслідок чого відбувається її семантичний рух у межах опозиції від «свого» до «чужого»:

*Мов яхта біленька, у зелені плава
Мирна моя Полтава.
Чужого солдата говірка гаркава –
Невже це моя Полтава?
Сміється до нього землячка лукава –
Зрадлива моя Полтава.
Ведуть нас у табір – доріжка
кривава.*

Ні!

Не моя це Полтава!

У поезії «В бункері» (1945 р.) письменник відновлює в ойконімові Полтава семантику свого, рідного місця: *Правда, є вже переправи, / Але ж трохи не з руки / До Полтави з-за Морави / З-за цісі, брат, ріки.*

Назви неукраїнських міст важливі для автора передусім як носії географічної інформації. О. Гончар з поміж іншого користується годонімами для її розширення, як-от: *Прага, Прага, мій слов'янський град! / Через смерть, і горе, і біду / Я пробивсь до тебе з-за Карпат, / Мужність вніс на Улічку Злату; / В цей вечір вийди на майдан, / На Ержебет-корут. / Весь Пешт, як грізний океан. / Їх [воєнних злочинців] вимага на суд.*

Топоніми в поезії О. Гончара функціують і як актуалізатори енциклопедичної інформації антропоніма (*Москва, Іспанія, Мадрид – Мате Залка, генерал Лукач* (вірш «Слово про Мате Залку»)) або апелюючи (Берлін – фашисти (вірш «Воєнні злочинці»)). І навпаки, через антропоніми може бути передано культурний зміст топоніма, зокрема в поезії «Моравія» його розкрито поетапно: *Моравія – брати із Солуні – Кирило й Мефодій.*

Проведене дослідження засвідчує виняткову художню вагу топонімів у поетичному дискурсі О. Гончара. Центральним із них є хоронім Україна. Уживання одиниць різних розрядів (хоронімів, ойконімів, гідронімів, годонімів) створює літописний ефект, ними окреслено фронтний шлях ліричного героя. Основне семантичне навантаження гідронімів – побудова опозиції «свій – чужий», ойконімів – маркування «чужого» простору.

Література

1. Гончар О. Т. Поетичний пунктир походу : поезії / О. Т. Гончар ; упоряд. В. Д. Гончар. – К. : Просвіта, 2000. – 118 с.
2. Гончар О. Фронтіві поезії / Олес Гончар. – К. : Дніпро, 1985. – 50 с.
3. Калашник О. П. «Ще один голос звідти, з далекого...» (Мовностилістичні особливості фронтіві поезій Олесея Гончара) / О. П. Калашник // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 5. – С. 70–75.
4. Мойсієнко А. Поетичний пунктир походу. Роздуми над фронтіві поезіями Олесея Гончара / Анатолій Мойсієнко // Київ. – 1986. – № 7. – С. 121–123.

Yuliia Brailko

TOPONYMIC CONSTRUCTIONS OF «POETIC DOTTED LINE OF THE CRUSADE» OF OLES HONCHAR

The article is devoted to the functioning of toponyms in the poetic discourse of Oles Honchar. They are the most commonly used and most important proper names in the onymycon of poems by O. Honchar: 30 units (80 usages) compared to 13 anthroponyms (18 usages), several other categories are represented by single lexemes. The numerous facts of the transonimization, related to the actualization in the key position of the title, testify to their significant artistic weight.

The first (and the main) function of toponyms in the poetic discourse of O. Honchar is the specification of the place of action or direction of movement. It can be stated that the entire writer's front life is actually marked by these units. The direction of this military path is variable (to the east and west, it is determined by additional text and non-textual elements), but the final point is one – Ukraine. This toponym is an onym dominant in the analyzed lyrics, and it is the most frequent (15 usages). The author uses horonym Ukraine in the key position of the addressee, actualizing to sema 'native'; continues the artistic traditions of Ukrainian poetry, giving the onym anthropomorphic meaning «mother» and creating a generalized image of the Ukrainian people. Sometimes the writer takes into account the negative characteristics of the toponym Ukraine, using stylistic grading techniques to enhance emotional and expressive intensity.

The usage of units of different levels (horonyms, oikonyms, hydronyms, and godonyms) creates a chronicle effect; they outline the front life of the lyrical hero. The main semantic capacity of hydronyms is the construction of the opposition «own – stranger» the oikonyms – the marking of «strange» space. Only one name of the Ukrainian city – Poltava – is recorded in the poetic discourse of O. Honchar. Cognominal poem is built on the gradual development of the connotative meaning of the toponymic unit from the positively colored to the negative, as a result its semantic movement occurs within the opposition from «own» to «stranger».

Key words: *onym, toponym, oikonym, hydronym, godonym, poetic discourse.*

Надійшла до редакції 27.02.2018 р.

